

gaidzsin is, hanem arról is, milyen érzés végül eljutni a megértéshez. Ahogy könyve vége felé írja: „Értem már. Értem. *Ez az élet szintén el fog múlni.*”

(*Asian Review of Books*)

Sheila Fitzpatrick³

Egy kém Cambridge-ből

Roland Philipps: *A rejtélyes Donald Maclean* (Bodley Head, 2018, 448 oldal) című könyvének recenziója

Ki ne szeretne a cambridge-i kémekről olvasni? Donald Maclean, Guy Burgess, Anthony Blunt és Kim Philby valamennyien cambridge-i diákok voltak az 1930-as évek elején, amikor elkötelezték magukat a kommunista eszméknek, majd később szovjet kémnek szervezték be őket. A cambridge-i négyes éveken át kiváló munkát végzett a szovjeteknek. Vezető pozíciókba emelkedtek a Brit Külügyminisztériumban (Maclean and Burgess), az MI6 brit titkosszolgálatnál (Philby) és a királynő képeinek felügyelőjeként (Blunt művészettörténész). Meg kell hagyni, ezt nem mindig övezte lelkesedés a Kremlben, mivel Moszkva álláspontja szerint ez túl szép volt, hogy igaz legyen, nem beszélve az olyan zavaró körülményekről, mint a sztálini nagy tisztogatás és a második világháború, amelyek tönkretették hálózataikat.

Burgess és Maclean sikeres Szovjetunióba „szökésének” történetét címdalonn hozta a nemzetközi sajtó 1951-ben, és ugyanez volt igaz 1963-ban, amikor Philby követte őket a vasfüggönyön túlra. Az 1970-es évekre a családtagok megkezdtek a visszafelé vándorlást Moszkvából: Maclean amerikai felesége, Melinda, visszatért az Egyesült Államokba,

három gyermeke pedig Nagy-Britanniába. (Nem sokkal visszaérkezése után egy rendezvényen találkoztam a még mindig idegsokkos állapotban lévő ifjabb Donalddal és feleségével, és felajánlottam nekik, hogy hazaviszem őket kocsival.) Ami pedig a negyedik embert illeti a cambridge-i csapatból, a britek már az 1960-as évek óta tudtak kémtevékenységéről, de csak 1979-ben utasították ki nyilvánosan; különös módon büntetlenül, mindössze lovagi címét veszítette el.

A cambridge-i négyes a róluk megjelent írássok özönének köszönhetően – melynek szerzői időnként saját maguk voltak – legalább akkora közismertségre tettek szert az angolbarát olvasók körében, mint a Mitford-család.⁴ Ezért az volt első reakcióm a Macleanról szóló új könyv láttán, hogy remek könnyű olvasmány lesz majd egy hosszú repülőúton; segítségével beléphetünk majd a képzelet ismerős világába, amelynek elhanyagolható a valósághoz fűződő gyenge szálai. Az eszembe sem jutott, hogy ténylegesen valami újat mondhat ez a Maclean-életrajz.

Nem volt igazam, de eltelt némi idő, mielőtt beláttam tévedésemet. Örömmel, de különösebb odafigyelés nélkül olvastam el jó pár kellemes stílusban megírt fejezetet, amelyekben ismerős dolgokról volt szó: gyerekkor – szigorú, becsületes apa, sikeres középiskolai évek, amelyek beléoltották a titkolódzás és a félrevezetés szokását; egyetem (szokatlanul csak futólag megemlítve); beszerzés a kémiszolgálatba; a külügyminisztériumi szolgálat megkezdése. Úgy mutatja be Donald Maclean, mint aki sokat akar elérni az életben, aki bizonyos (de nem túlzott) mértékben lázad apja konzervatív nézetei ellen; akit vonzott a kettős élet elképzelése, és élvezetet talált benne. Nem emlékeztem azonban arra, hogy már olvastam volna azt a részt, amelyben Maclean szenvedélyes szerelmi viszonyáról van szó, amelyet szovjet kiképzőjével, az East End-i [London munkásnegyede] születésű Kitty Harrisszel folytatott az 1930-as évek végén, mielőtt megismerte és feleségül vette

³ Sheila Fitzpatrick a Sydney Egyetem történelemszakkönyvtárosa, a modernkori orosz történelem világhírű kutatója.

⁴ Angol arisztokrata család, amelynek nőtagjait gyakran fanatikus viszony fűzte 20. századi, kétes hírű politikai személyiségekhez.

volna Melindát. Ez kielégítette a titokzatosság és a támasz iránti szükségletét, annak ellenére, hogy a kémesterség összes szabályát megszegte.

1944-ben Macleant a Brit Nagykövetség másodtitkárává nevezik ki Washingtonban, és a történet az Egyesült Államokban folytatódik, ahol kiváló, fontos információval látta el a szovjeteket; ugyanakkor veszélyes vizeken evezett, mivel lenézte az amerikai erkölcsöket és mindennekefelett a hidegháború idején folytatott amerikai politikát, s e nézetének ittas állapotban egyértelműen kifejezést is adott. Természetesen nem ő volt az egyetlen magas állást betöltő személy a Brit Külügyminisztériumban, aki Amerikaelenes volt. Továbbá azzal sem volt egyedül, hogy tivornyákon vett részt, bár Macleant – egy későbbi, rövid közel-keleti időszak kivételével – nem lehetett egy napon említeni a Burgesshez hasonló részeg, szószátyár bajkeverőkkel. Maclean szokásos története úgy szól, hogy eredetileg baloldali volt, de aztán felhagyott nézeteivel; ugyanakkor részegen több alkalommal kijelentette barátai és ismerősei körében, hogy kommunista, illetve szovjet kém. Ezt senki sem vette komolyan. Ahogy Philby esetében is történt, a brit kormány (és különösen a külügyminisztérium) rendkívüli buzgósággal védte saját állásait, és szemet hunyt a felháborító viselkedés felett.

Ez idáig minden ismerősen hangzott, bár a mű egy régebben könyvkiadással foglalkozó angol szerző csodálatra méltó munkája, akit családi kapcsolatok fűztek Macleannek mind a külügyminisztériumi, mind a baloldali világához, és aki felhasználta a külügyminisztérium és az MI5 nemrégiben nyilvánosságra került levéltári anyagait, valamint a korábbi bőséges iratanyagokat is. Már túlhaladtam a könyv felén, amikor észrevettem, hogy – jóllehet a címben a rejtélyes jelzöt kapja – Philipps Macleanje nem zavaros, kétszínű csalóként jelenik meg, aki megnyerő, és előnyös társadalmi kapcsolatokkal rendelkezik (ez a cambridge-i négyesről kialakult szokásos vegyes kép), hanem inkább olyan emberként, akinek megvan a maga politikai meggyőződése, amelyhez kettős szerepe ellenére végig meglehetősen követke-

tességgel ragaszkodott élete során (békepárti; Amerika-ellenes; nem elvakult módon, de szovjetpárti; a társadalmi igazságosság ügyét átérző, és a brit osztálytársadalommal szemben kritikus). Meglepetésemre, lényegében meggyőzőnek találtam ezt az érvelést, egészen addig a pontig, hogy a szerzőnek sikerült érzéseim szerint megcáfolnia saját könyvcímét: Maclean többé már nem rejtély, mert Philipps megmagyarázta.

A következő meglepetés az volt, ami azután történt, amikor Maclean 1951-ben visszament a Szovjetunióba. Következett néhány nehéz év, amelyek jelentések és a tétlenség jegyében teltek az isten háta mögött (Kujbisevben), mielőtt Macleanék vissza tudtak térni Moszkvába 1955-ben – Melinda néhány év után újra csatlakozott férjéhez, amikor a brit megfigyelés már nem gátolta ebben. Donaldnak még néhány évébe került, hogy olyan állást kapjon, amely tényleg megfelelt neki – a rangos Moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Állami Intézetében (MGIMO) lett kutató. Philipps váratlan végkövetkeztése azonban az, hogy Macleannek *tetszett* új élete a Szovjetunióban. Ez bevallottan csakis angol forrásokon alapszik – bár ha Philippsnek hozzáférése volna az orosz anyagokhoz, azok valószínűleg csak megerősítették volna állítását – és teljesen szembemegy a cambridge-i négyes szokásos (nyugati) értelmezésével, amely szerint a volt kémek rettenetesen unatkoztak és igen boldogtalanok voltak kedvezőtlen léghőmérsékletű moszkvai száműzetésük idején. Philipps történetében Maclean Moszkvában felhagyott a mértéktelen ivással, örömet talált munkájában, jó viszonyban volt kutatóintézeti kollégáival, és Szovjetunió-szerzte, sőt még annak határain kívül is elismerést vívott ki tudományos igényű külpolitikai elemzéseivel. Mivel a Szovjetunióban töltött első évei alatt új személyazonosságra volt szüksége, a Mark Petrovics Frazer nevet vette fel az antropológiai klasszikus remekmű, az *Aranyág* (1890) skót szerzője után. Mire azonban külpolitikai témájú könyve napvilágot látott az 1970-es évek Moszkvájában, már szabadon adhatta hozzá saját – némiképp szovjet beütésű – nevét: Donald Donaldovics Maclean.

(*Australian Book Review*)